

Технологія LiDAR-досліджень має до певної міри освітній характер: допомагає школярам і громаді осмислити втрату єврейської культури та наслідки окупації. Водночас LiDAR-дослідження стикаються і з технічними обмеженнями: у Тиврові, де Південний Буг і ліси створюють складний рельєф, LiDAR потребує додаткових методів (георадар, магнітометрія) для розрізнення природних западин і могил.

У контексті Тиврова усноісторичні свідчення та сучасні технології LiDAR-сканування стають інструментом для відновлення пам'яті про жертв Голокосту та окупації, які були стерті з офіційної історії. Виявлення нових могил (як у Чорному лісі біля Тиврова, 2022 р.) підтверджує масштаби трагедії 1941–1942 рр. і підкреслює роль містечка в історії Голокосту. Це вписується в нове прочитання історії Поділля, коли акцент зміщується на локальні травми, міжетнічну взаємодію та меморіалізацію втрачених громад.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дерев'янка Н. Райгород і Соболівка: життя та загибель єврейських громад. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2023. 137 с.
2. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. Київ: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с.

Наталія Гуменюк

ПРОВІДИ У ВІЙСЬКО: ВІД САКРАЛЬНОГО ДІЙСТВА ДО ВИХОЛОЩЕННЯ ТРАДИЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЛА)

Анотація. У статті на основі усних спогадів і фольклору йдеться про згасання народної традиції проводження юнаків на службу в армію, що сталося за життя трьох поколінь подільської родини.

Ключові слова: традиція, армія, проводи, покоління, пам'ять, пісня, повага.

Natalia Gumenyuk

FAREWELL TO THE MILITARY: FROM A SACRED ACT TO THE EXPLORATION OF TRADITION (ON THE EXAMPLE OF THREE GENERATIONS OF A PODIL VILLAGE)

Abstract. The report, based on oral memories and folklore, talks about the fading of the folk tradition of seeing off young men for military service, which happened during the lifetime of three generations of a podolsk family.

Keywords: *tradition, army, farewell, generation, memory, song, respect.*

Якось на уроці, розповідаючи про родинні маєтки Західної Європи, про родинні портрети, речі, які передавались із покоління в покоління, я почула таке запитання: «А де ж наші скрині, наші мисники із полив'яними тарілками, ікони і рушники, які були у господах наших предків?».

Наш спадок вмирав то під імперським гнітом, то у більшовицькому ярмі, особливо в трагічні 1920–1930-ті рр. Наші традиції відходили у вічність разом зі старшими поколіннями. Вмирання народної культури не припинялось і в наступні роки. Як дуже влучно зауважувала О. Забужко, винищення євреїв було фізичним, а винищення українців – ментальним. Нам дозволяли жити, але не як українцям, застосовуючи для цього різні методи і прийоми: інформаційні, психологічні, політичні, економічні. І в часи становлення радянської державності дійсність потребувала ще більше зусиль для уніфікації. Народні традиції було заміщено советськими святами, перервався зв'язок поколінь, відбулась заміна смислів і понять. В умовах виживання, страху і терору, голоду і бідності такі маніпуляції було робити значно легше. Та коли матеріальне можна було знищити швидше (продавши, викравши, знищивши), то традиції (духовність) винищувати було набагато важче. На це пішло значно більше часу і набагато підступніші методи. І як не видається дивним, прикріплення селян до колгоспу через внутрішні паспорти в часи Голодомору, допомогло втримати українську традиційність. Так, із підміною понять, але втримати. І поряд із радянським новим роком – Різдвяні колядки, із ялинкою – дідух. А поколінню, яке народилось у 1950-ті, вже на початку 1970-х нарешті вдалось вирватись із села у місто, де урбаністична культура була більш радянською. Тому руйнування традицій відбувалось стрімко саме в 1970 – 1980-х рр., відтак і процеси русифікації – активніші і всепоглинаючі.

Отже, розглянемо традиції проводів в армію в подільському селі на прикладі трьох поколінь: моєї мами – Гуменюк (в дівоцтві – Мришук) Галини Улянівни, 1952 р. н.; мене, Ворончук (в дівоцтві – Гуменюк) Наталії Володимирівни, 1974 р. н., і моїх дітей, 1995 і 2005 рр. н. За цей час (від 1950-х рр. до початку ХХІ ст.) відбулась радикальна зміна самого обряду і його смислів: від цілісного пам'ятання і розуміння традиційності дійства моєю мамою до чистої формальності – для мене і до повної відсутності у житті моїх дітей.

У нас практично із другої половини 1990-х рр. проводів в армію як таких вже не було. Хлопці служили, зазвичай, недалеко. А у 2015 р. мій брат, Гуменюк Валерій Володимирович, офіцер саперно-інженерних військ пішов на війну проти російського агресора (тоді – АТО). Його благословляла, ще жива тоді, бабуся Мришук Фросина Михтодівна, 1922 р. н., якій було 93 роки. Російсько-українська війна почала пробуджувати важливі смисли.

Моя мама народилась у с. Брицьке, тепер Вінницького району Вінницького області, Турбівська ОТГ. За її молодості у селі проводили відбувалися відповідно до весняного і осіннього призову. Рекрутів (так у селі називали новобранців), зазвичай, було багато. Проводи в армію вважалися своєрідним обрядом «переходу» (ініціації), адже парубки переходили в статус «чоловіків»: «Підеш в армію – там з тебе чоловіка зроблять!». Одружувалися, зазвичай, вже після армії. Вважалось: той, хто не служив, той неповноцінний парубок. Дівчата неохоче з такими зустрічалися, бо це, як правило, означало, що юнак має якусь хворобу. Тому до проводів заздалегідь готувались. Про очікування та відповідальність цього моменту йдеться, до прикладу, у «випроважальних» піснях:

*«... Ой чи в хід, чи в похід.
Чи в доріженьку,
Переночуй, мій синочку,
Ще хоч ніченьку.
Ой рад би я, моя мати,
Ще й другу ночувать,
Та боюся, моя мати,
Щоб похода не втерять.
Не втеряєш, мій синочку,
Я пораньше всіх встаю,
Я пораньше всіх встаю,
Тебе, сину, розбуджу.
Піють півні, піють другі,
А курочка сокоче,
Будю, будю я синочка,
Він вставає не хоче.
Вставай, вставай, мій синочку,
Бо вже тобі пора вставає,
Бо вже твої товариші
Всі на кониках сидять...».*

Співали і в день провід, і наступного. В піснях програмували рекруту щасливу службу, особливу увагу приділяли матері і дівчині, що залишалися чекати:

*«В неділю раненько
Та так жалібноенько
Кувала зозуля
В гаю зелененькім.
Ой то не зозуля,
То рідная мати,
Вона виряджала
Синочка в солдати.
Іди, іди, сину,
Іди, не барися,
Через три годочки
Додому вернися.*

Я думала, сину,
Що то ворон кричав,
А то за тобою
Дівчинонька плаче,
Я думала, сину,
Що то скрипка грає,
А то за тобою
Дівчина ридає.
Я думала, сину,
Невістки діждати,
А ти ідеш, сину,
Службу відбувати.
Я думала, сину,
Онуків діждати,
А ти ідеш, сину,
В солдати, в солдати...»

Інший варіант:

«Кропіть, кропіть, дощі, доріженьку,
А щоб не куріла.
Розважайте молоду дівчину,
А щоб не тужила.
Кроплять, кроплять дощі доріженьку,
А вона все курить,
Розважають молоду дівчину,
А вона все тужить...»

Або:

«А я в армію іду (двічі),
Я свою дівчину (двічі)
Та й до Бога заведу».

Чи:

«Коли калина розцвіла,
То не ламай калину,
Коли дівчина молода,
То не лишай дівчину.
Ой, помню, помню я той час,
Ти плакала за мною,
І на прощання раз у раз
Махала хустиною...»

За дівчиною після «випроваження» наглядали родичі і друзі молодого, мали допомагати і підтримувати.

За свідченнями мами, співали під гармошку або акапельно. Могли бути програвач, радіола, а в заможніших – духовна музика. Репертуар змінювався, до народних додавались радянські пісні.

У 1980-х рр. почала з'являтися естрада переважно з радянськими російськомовними піснями. Народні пісні почали виходити з моди, хоча продовжували виконуватись старшим

поколінням під час застілля. Естрадні танці витіснили народні – польку, краков'як, падеспан тощо.

У 1960–70-х їжа на проводах була традиційною: холодець, тушкована капуста, пампушки, киселиця і колотуха. Послугувувались ложками, оскільки виделками на той час в селі практично не користувались. Обов'язковим був звичай «колії» – передавання однієї склянки з горілкою по колу, що означало єднання присутніх через «хліб-сіль». Головним було побажати щасливої дороги у новому статусі.

Незважаючи на важкі 1990-ті рр., асортимент святкового столу стає різноманітнішим. Рекруту давали гроші, за які він купував собі все необхідне. Ці гроші гості клали на тарілку із відповідними побажаннями. Потім мама зав'язувала їх в хустку і передавала сину. Частиною грошей покривали витрати на проводи.

Було прийнято благословляти сина, перехрестивши та проказавши молитву. За мого покоління традицію благословення спростили до побажання гарної служби.

Незмінними атрибутами проводів були рушник (символ дороги), яким рекрута пов'язували батьки (потім він забирав рушника із собою) і хустка, що пов'язувала дівчина. Пізніше аналогом рушника стала червона стрічка – «лента». В українській обрядовості перев'язування має семантику не лише дороги, а й подяки: так люди йому дякували за майбутній захист.

Рекрут мав попрощатися зі всіма і попросити вибачення: «Прощай, прощай, моя громадо! Може з ким сварився, а як вийшов за нові ворота, слізоньками вмився...». За свідченнями мами, у селі була Порхунова гора, до якої сходились після застілля наступного дня рекрути із близькими та друзями. Новобранці сідали в машину, яку виділяв колгосп, а громада мала кидати соломі під колеса, щоб легкою була дорога. В мої часи така традиція вже зникла. Після цього рідні знову поверталися за стіл і «гладили дорогу» (пили, їли, співали) доти, доки новобранець не доїде до військкомату.

Наше головне завдання – виховати у молодших поколінь повагу до культурної спадщини, що є запорукою збереження національної ідентичності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
2. Чумарна М. Я є Україна. Світоглядний всесвіт українців. Тернопіль: Богдан, 2021. 304 с.
3. Записано Н. В. Ворончук від Гуменюк (у дів. – Мришук) Галини Улянівни, 1952 р. н., жительки смт Турбів, Вінницького району Вінницької області. 1–5 квітня 2024 р. //Архів авторки.